

KAZIMIERZ PACUSKI
(Warszawa)

MAZOWSZE WOBEC WALK O WŁADZĘ W POLSCE NA PRZEŁOMIE
XIII/XIV W.

SPRAWA PRZYNALEŻNOŚCI KASZTELANII SIECIECHOWSKIEJ
NA POCZĄTKU XIV W. *

TROJDEN I CZERSKI, PAN NA SOCHACZEWIE CZY SIECIECHOWIE?

W 1879 r. Franciszek Piekosiński opublikował pokaźny tom I kodeksu dyplomatycznego miasta Krakowa. Zamieścił w nim m.in. dokument księcia Trojdena I z 28 II 1311, dla mieszczan krakowskich i sandomierskich, zapewniający im prawo nieskrępowanego handlu w księstwie po uiszczeniu opłat celnych w wysokości dotychczasowej¹. Jest to najwcześniejszy ze znanych dokumentów Trojdena I, jeden z nielicznych dokumentów mazowieckich z tego okresu².

Dokument ten nie jest znany w oryginale, przechował się w jedynej kopii z początku XVI w. w kodeksie Baltazara Behema, stając się dla wydawcy wyłączną podstawą druku³. Zawarty w tym dokumencie fragment tytułatury Trojdena I — dominus Seczechouiensis — wywołał zasadnicze zastrzeżenia wydawcy, bowiem emendował on tekst na „dominus Sochaczouiensis”, umieszczając źródłowe brzmienie nazwy jedynie w przypisie i opatrując je zwięzłą uwagą: „w kopii mylnie «Seczechouiensis»”⁴. Wydawca nie uzasadnił swego stanowiska, łatwo jednak zrekonstruować tok jego rozumowania: Określenie to powinno dotyczyć małopolskiego Sieciechowa, jednakże dotyczyć go nie może, bowiem gród ten leżał poza granicami Mazowsza, podlegać więc powinien władztwu Władysława Łokietka. W tytułaturze Trojdena I, władającego dzielnicą czerską, powinna znaleźć się nazwa innego z mazowieckich grodów kasztelańskich. Najbliższym fonetycznie jest Sochaczew, niezbyt odległy od Czerska, wymieniany później w tytułaturze książęcej. Nazwę „Seczechouiensis” uznał wydawca za zniekształcenie kopisty⁵.

* Praca niniejsza powstała na marginesie moich badań nad osadnictwem średniowiecznego Mazowsza; pierwszą jej wersję przedstawiłem 23 II 1978 na posiedzeniu Pracowni Polskiej średniowiecznej Instytutu Historii PAN.

¹ KDM Krakowa, t. I, nr 8.

² Zob. zwłaszcza użyteczny inwentarz dokumentów mazowieckich w pracy E. Suchocholskiej, *Kancelarie na Mazowszu w latach 1248—1345. Ośrodki zarządzania i kultury*, Warszawa 1977, s. 150—5.

³ O kodeksie tym, niezwykle cennym z uwagi na wyjątkowej wartości treści ikonograficzne, zob. Z. Ameisenowa, *Kodeks Baltazara Behema*, Warszawa 1961. Obecnie znajduje się on w zbiorach Bibl. Jag. rkps 16.

⁴ KDM Krakowa, t. I, nr 8, przyp. 2; pełny tytuł wystawcy brzmiał: „dux Chirrensensis et dominus Seczechouiensis”.

⁵ W Sochaczewie został natomiast wystawiony podobny przywilej Bolesława II dla mieszczan małopolskich, opatrzony wcześniejszą datą (22 II 1310), KDM Krakowa, I, nr 5. Z uwagi na treść i datę dzienną wydaje się prawdopodobne, że w dacie rocznej nastąpiła redukcja jednego roku, a w oryginale był 1311 r. Nie musi

Rozwiązanie Fiekosińskiego przyjął bez zastrzeżeń Oswald Balzer w *Genealogii Piastów*⁶. Zostało ono powszechnie przyjęte⁷. Teza o związku Sochaczewa z dzielnicą czerską na początku rządów Trojdena I służyła za podstawę różnych prób rekonstrukcji podziałów terytorialnych Mazowsza w pierwszej ćwierci XIV w., wychodzących od ustaleń Balzera, została też użyta jako argument w dyskusji o początkach stołeczności Warszawy⁸. Przyjrzyjmy się zatem aktualnie znanym informacjom źródłowym, które oświetlają tę sprawę.

Poza dokumentem z 28 II 1311, znanym z kopii w kodeksie Behema, podstawowe znaczenie dla tej kwestii ma tytuł Trojdena I zawarty w legendzie jego pieczęci większej znanej już w czasach, gdy Piekosiński wydawał kodeks miasta Krakowa. Według ustaleń S. K. Kuczyńskiego, pieczęć konna większa Trojdena I była używana prawdopodobnie od r. 1311 do końca życia Trojdena I, który zmarł w r. 1341. Została ona przywieszona najprawdopodobniej do dokumentów z lat 1335 i 1338. Oryginalny odcisk tej pieczęci nie jest obecnie znany. W pierwszej połowie XIX w. znajdował się on w zbiorach w Puławach, gdzie przerysował go wówczas znany i zasłużony rysownik, Kajetan Wincenty Kielisiński, następnie przeszedł do zbiorów Czartoryskich w Krakowie. Najpewniej z tego egzemplarza sporządzono znane dzisiaj odlewy pieczęci, późniejsze od rysunku Kielisińskiego⁹.

W otoku tej pieczęci, według odczytu Kielisińskiego, znajdował się majuskułowy napis: S. TROYDINI DEI GRACIA DVCIS CHIRNENSIS * ET * SZCECHOVIENSIS. Odczyt ten nie jest jednak pewny dla litery drugiej, częściowo zatartej. Na odlewie można bowiem dostrzec, że litera ta, odczytana przez Kielisińskiego jako niskie Z, jest podobna do litery czwartej, tzn. niewątpliwie E. Wyraz ten wypadaloby tedy raczej czytać jako SECECHOVIENSIS¹⁰.

Niezależnie od tej szczegółowej kwestii, nie ulega żadnej wątpliwości, że skrótowa tytulatura pieczęci większej jest zgodna z pełniejszą tytulaturą pierwszego znanego dokumentu Trojdena (z kopii Behema), a różni się w istotny sposób od tytulatury w następnych dokumentach Trojdena i na drugiej, mniejszej pieczęci (herbowej), przywieszonej do dokumentu

temu przeczyć tytulatura Bolesława II „dux Mazouie et dominus Cirnensis”, bowiem Bolesław zachował władzę zwierzchnią nad szczupłymi dzielnicami synów aż do końca swego życia. Datacja w kopii jest zapisana słownie „anno Domini millesimo trecentesimo decimo” i zamyka dokument, w oryginale mogła być zapisana jedynie cyfrowo, podobnie jak w oryginalach innych dokumentów mazowieckich tego czasu.

⁶ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 422. Dla autora kwestia ta była incydentalna, przypis wydawcy mógł przeoczyć.

⁷ Por. przykładowo: *Chronologia polska* pod red. B. Włodarskiego, Warszawa 1957, s. 436; *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 11, s. 654; Jana Długosza *Roczniki*, księga dziewiąta (tłum. polskie), Warszawa 1975, objaśnienia (na podstawie ustaleń O. Balzera).

⁸ Zob. zwłaszcza ostatnio A. Swieżawski, *Rawskie księstwo Piastów mazowieckich 1313—1462, Dzieje polityczne*, (= Acta Universitatis Lodziensis 1975), s. 13, 18—20; E. Łuczycza-Suchodolska, *Najstarsze wzmianki o Warszawie w świetle badań dyplomatycznych* [w:] *Warszawa średniowieczna*, z. 2, 1975, s. 149—62; H. Rutkowski, *Początki tytułu księcia warszawskiego w XIV wieku*, ib. s. 163—70; Suchodolska, o.c s. 16 n.

⁹ S. K. Kuczyński, *Pieczenie książąt mazowieckich* (w druku), cz. II, nr 20. Chciałbym tu podziękować Autorowi za udostępnienie mi tekstu oraz fotografii odlewu i rysunku pieczęci K. W. Kielisińskiego.

¹⁰ Jeśli jednak odczyt Kielisińskiego sprzed półtora wiecza, oparty na autopsji oryginału, był prawidłowy, należałoby oczywiście czytać „SZ(E)CECHOVIENSIS”.

z r. 1329¹¹. W tej sytuacji musimy uznać, że pieczęć większa została wykonana dla Trojdena w momencie obejmowania przezeń rządów przed r. 1311, a jej tytulatura pokazuje ówczesny zasięg terytorialny jego władztwa upewniając nas, że do tej dzielnicy należał wówczas nie mazowiecki Sochaczew, ale północnomałopolski Sieciechów.

Na ten stan rzeczy wskazują również dwa dokumenty Trojdena wystawione po śmierci Bolesława II (24 IV 1313 w Wyszogrodzie). Jeden z nich został wystawiony 28 IV 1313 w Czersku, na rzecz najwyższego urzędnika w dzielnicy czerskiej, wojewody Krystyna z wybitnego mazowieckiego rodu Gozdawów. Trojden I nadał jego dobrom w swej dzielnicy szeroki immunitet ekonomiczny i sądowy, umacniając tym posunięciem jego lojalność wobec siebie, istotną w nowej sytuacji po śmierci ojca (informacja o śmierci musiała dotrzeć do Czerska 25 lub 26 kwietnia). Na dokumencie tym świadczy, obok urzędników czerskich, także komes Stefan (Szczepan?) kasztelan sieciechowski (a nie sochaczewski!), jak wskazuje niedwuznacznie tekst źródła: „comite Stephano castellano Secechouiensi”¹².

Drugi interesujący nas dokument wystawił Trojden na rzecz komesa Stanka, wymienionego wśród urzędników czerskich 28 IV 1313. Dokument ten podobnie jak poprzedni, znamy wyłącznie z kopii w metryce mazowieckiej z ostatniego okresu rządów Janusza I; wystawiono go „anno Domini m(illesim)o tricesimo tercie decimo, VIII kalendis”¹³, datacja została pozbawiona nazwy miesiąca, toteż możemy ją zrekonstruować jedynie w przybliżeniu. Trojden I nadaje w nim komesowi Stankowi książęcą wieś Biejkowo¹⁴: obdarza ją szerokim immunitetem ekonomicznym i sądowym podobnym do poprzedniego dokumentu. Nadanie to należy niewątpliwie do nadań, poczynionych przez Trojdena na rzecz urzędników swego księstwa bezpośrednio po śmierci ojca, tj. po 24 IV 1313. Zachowana data dzienna „VIII kalendis” może odpowiadać dacie 25 kwietnia, 24 maja lub 25 czerwca. Najwięcej przemawia za datą majową po powrocie Trojdena z uroczystości pogrzebowych, które miały miejsce

¹¹ Tytulatura na pieczęci mniejszej: †S' · TROVDINI · DVCIS · MAZOVIE · ET · CIRNENSIS · cytuję według Kuczyńskiego, *o.c.* nr 21. Zob. też tenże, *Wokół początków herbu Warszawy* [w:] *Warszawa średniowieczna*, *o.c.* s. 179 n. oraz il. 33. Na dokumentach z 1313 r. Trojden I tytułuje się wyłącznie dux Czirnensis. *Metryka księstwa mazowieckiego 1417—1429* [w:] *Pomniki prawa* t. V, Warszawa 1918, (dalej: MKM, t. I), nr 827 (28 IV), nr 795 (24 V?).

¹² MKM, t. I, nr 827. T. Lubomirski nie odczytał tytułu kasztelana Stefana, drukując tekst na podstawie tej samej kopii, zob. *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1863 (dalej: KL), nr 50. Nazwę pierwszej z wymienionych wsi wojewody czerskiego Below trzeba utożsamiać z wsią Bielawo, później dowodnie w posiadaniu Gozdawów, położoną przy drodze z Czerska do Warszawy, w sąsiedztwie Powsina, już na lewym brzegu Jeziorki, zatem w ziemi warszawskiej. Z uwagi na pierwsze miejsce w wykazie i dogodne położenie najpewniej była to czołowa rezydencja wojewody. Trojden zaliczał ją do swego władztwa, a zatem na mocy wcześniejszych postanowień stawał się on panem Warszawy od momentu śmierci ojca, jakkolwiek mógł tu jeszcze przebywać Siemowit II, poświadczony 23 IV 1313 jeszcze jako pan warszawski.

¹³ MKM, t. I, nr 795, wydawca odnotował w przypisie brak nazwy miesiąca oraz fakt, że świadków i datę wpisano do metryki innym piśmem i atramentem. Wskazuje to na staranne skolacjonowanie oryginalnego przywileju, wpisanego do metryki w 1429 r., jeszcze za życia Janusza I, wnuka Trojdena.

¹⁴ Wieś ta jest identyczna raczej z wsią szlachecką Biejków koło Promny nad Pilicą, niż z dwiema osadami drobnoszlacheckimi koło Grójca. Zob. *Atlas Historyczny Polski*, 7, *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1973, indeks i mapa, oraz A. Pawiński, *Mazowsze*, Warszawa 1892—1895, s. 234, 236.

według Długosza w katedrze płockiej¹⁵, ustną obietnicę tego nadania mógł Trojden złożyć już około 28 kwietnia. Wśród świadków, tym razem w mniejszej liczbie, znówu występuje „comes Stephanus castellanus Szczechowiensis”. Obecność tego kasztelana przy boku Trojdena nie może być zjawiskiem przypadkowym, reprezentuje on wyraźnie część władztwa Trojdena, jakkolwiek Trojden ograniczył swą tytulaturę w obu ówczesnych dokumentach do ośrodka stołecznego — Czerska. Rozbieżność tę spróbujemy wyjaśnić w dalszych rozważaniach.

Stefan kasztelan sieciechowski nie jest znany z innych źródeł. Nie wystąpił już na nieznanym dotychczas dokumencie Trojdena I z lat 1313—20 (rzekomo 1304, może około 1314 r.), który odnalazłem w 1977 r. w księgach ziemskich zakrzczymskich. Trojden nadaje w nim komesowi Janowi wieś Piwonino oraz rozciąga immunitet ekonomiczny też na jego wieś Brzumino. W tym dokumencie Trojden tytułuje się już „dux Mazovie et dominus Czirnensis”, nie odnajdujemy w nim jakichkolwiek świadectw wskazujących na prawa Trojdena do terytorium sieciechowskiego¹⁶. Terytorium to należy w 1326 r. bez żadnej wątpliwości do państwa Władysława Łokietka¹⁷. Pierwszy kasztelan sieciechowski po kasztelanie Stefanie, Pelka, znany jest jednak dopiero z początku 1333 r., z ostatnich miesięcy rządów Łokietka¹⁸.

Powstaje więc pytanie, w jakich okolicznościach kasztelania sieciechowska znalazła się w rękach Trojdena i kiedy ustąpił z niej na rzecz Władysława Łokietka.

KASZTELANIA SIECIECHOWSKA I ŁUKOWSKIE

Gród sieciechowski kontrolował ważny rejon ujścia Wieprza do Wisły i tamtejsze przeprawy na środkowej Wiśle. Zasięg tego okręgu próbował zrekonstruować Zygmunt Wojciechowski na podstawie uposażenia klasztoru benedyktyńskiego w Sieciechowie¹⁹, a następnie Stanisław Arnold — na podstawie biegu granicy archidiakonatu radomskiego wzduż dolnego Wieprza, zwracając uwagę na identyczność czternasto-

¹⁵ Ta informacja Długosza (*Roczniki*, ks. IX), powinna być wiarygodna, z uwagi na dokładne informacje o dacie i miejscu śmierci Bolesława II, bezpośrednio z nią związane. Te ściśle i związane wiadomości Długosz przejął niewątpliwie z nieznanego nam bliżej źródła mazowieckiego, przypuszczalnie rocznika prowadzonego w Płocku. Uroczystości pogrzebowe trzeba datować na pierwszą połowę maja, najpewniej uczestniczyli w nich inni książęta piastowsy.

¹⁶ Dokument ten z uwagi na wiele istotnych informacji wymaga szerszego omówienia, opublikuję go wraz z innym nieznanym dokumentem Siemowita II wiskiego z 1333 r. odnalezionym przeze mnie również w 1977 r., w terminie późniejszym.

¹⁷ *Zbiór dokumentów małopolskich*, wydali S. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś (dalej: ZDMp), IV, nr 906 (przywilej Łokietka dla dóbr norbertanek płockich w Sieciechowskiem).

¹⁸ Wystąpił na dokumencie Władysława Łokietka z 5 II 1333, wystawionym w Krakowie, KMP I, nr 190. Zob. o nim F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, III, Kraków 1902, s. 318. Być może zatem Stefan sprawował urząd kasztelana sieciechowskiego zwłaszcza za rządów Łokietka, pozostając jednakże w cieniu, co jest dość zrozumiałe zwłaszcza dla okresu konfliktów z książętami mazowieckimi. Imię Stefana nie pojawiło się też na dokumentach Trojdena I. Poprzedni kasztelan sieciechowski Krystyn wystąpił na dokumencie Leszka Czarnego z 17 IV 1283, KMP II, nr 495 (Cristinus castellanus Secehouiensis), wystawionym w Osieku k. Połańca.

¹⁹ Z. Wojciechowski, *Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów*, Lwów 1924, s. 50 n. Dla spraw lokalizacji grodu zob. A. Wędzki, *Sieciechów* [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 5, Wrocław 1975, s. 156 n. ib. literatura.

wiecznej ziemi sieciechowskiej z późniejszą ziemią stężycką²⁰. Nie ulega wątpliwości, że okręg sieciechowski graniczył bezpośrednio i na długim odcinku (w przeciwieństwie do okręgu sochaczewskiego z początku XIV w.) z okręgiem czerskim, a przebieg tej granicy już w pełnym średniowieczu wyznacza dość dokładnie granica między diecezją krakowską a poznańską, pokrywająca się w tym rejonie (z wyjątkiem parafii Głowaczew na skrawku Zapilcza i parafii Łaskarzew, gdzie nastąpiły przesunięcia graniczne) z niewątpliwie starą granicą Mazowsza z późniejszymi województwami: sandomierskim i lubelskim; granice te zostały zrekonstruowane dokładnie dla drugiej połowy XVI w.²¹

Granice tę potwierdza już dla połowy XII w. nadanie Henryka Sandomierskiego na rzecz klasztoru czerwińskiego; nadał on Kochów z targiem i żrebrami, z których rozwinęła się następnie druga osada klasztorna, Kobylnica²².

Do okręgu sieciechowskiego należały osady położone na obu brzegach Wisły w tym rejonie, bowiem w 1326 r. „in terra Sandomiriensi et districtu Secechowieni” leżą wsie norbertanek płockich, Kozienice i Wargocin, zajmujące przeciwległe skraje szerokiej doliny Wisły²³. W skład kasztelanii musiały wchodzić też dobra monarsze z ośrodkami w Ryczywole nad dolą Radomierzą (obecnie Radomką)²⁴ oraz inne osady na wschodnim skraju wielkiej puszczy radomskiej (kozienickiej), na południe przynajmniej po rejon miasta Zwolenia, lokowanego tu za rządów Władysława Jagiełły²⁵. Z okręgiem tym zapewne był związany i rejon Gołębia na południe od ujścia Wieprza, jak też osadnictwo nad dol-

²⁰ S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej* [w:] *Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski*, z. II, Kraków 1927, s. 90, ib. mapa.

²¹ *Atlas Historyczny Polski*, 7, Mazowsze o.c. mapa.

²² *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis*, t. I, wydał J. K. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 78 (nadanie przed 1155 r.) w tekście dokumentu z 1161 r. (nr 87) wprowadzono w XIII — pierwszej połowie XIV w. fałszerstwo, zmieniając nazwę Kochów na nadbużańską Zuzelę. Zob. zwłaszcza Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, Kraków 1937, s. 67—9. Kobylnica została odnotowana w przywilejach Kazimierza Wielkiego z 1333 r., Kmp III, nr 636 oraz z 1354 r., Kmp II, nr 705.

²³ ZDmp IV, nr 906. Według trafnych uwag wydawców, pozostałych dwóch osad o nazwach Crassow, Ossek w tym rejonie zlokalizować nie można. Nie można ich też odnaleźć w indeksie miejscowości woj. sandomierskiego w drugiej połowie XVI w. (maszynopis w Zakładzie Atlasu Instytutu Historii PAN). Może jednak wchodzić pod uwagę jedyna miejscowość o nazwie Krasów w woj. lubelskim XVI w., położona w pow. Łukowskim, na prawym brzegu Bystrzycy, na drodze z Kocka do Łukowa. Jest to wówczas osada szlachecka, A. Pawiński, *Małopolska*, III, Warszawa 1886, s. 380 (Crassow). Dla odmianek nazwy i późniejszej wielkości osady zob. też SGKP, IV, s. 648. Z uwagi na niekorzystne położenie na pograniczu, aż ok. 60 km od Wargocina, klasztor mógł pozbyć się tej osady jeszcze w XIV w. nie ma jej już w 1447 r., ZDmp III nr 768.

²⁴ W 1369 r. starostą ryczywolskim był Jan Pilik z rodu Rogalów, późniejszy wojewoda mazowiecki (czerski), a do tego starostwa należała wieś Brzoza, Kmp III, nr 823. W 1393 r. (26 I, w Jedlni) Władysław Jagiełło i królowa Jadwiga zastawili dobra ryczywolskie Andrzejowi Ciołkowi, wojewodzie mazowieckiemu; wystawiono wówczas dwa oddzielne dokumenty: ZDmp IV, nr 1103, królowej Jadwigi, ZDmp VI, nr 1588, króla Władysława. W skład zastawu weszły wówczas gród i miasto Ryczywół z komorą celną oraz wsie Wilczkowice, Pławno (?), Długawola (Wola Chodkowska?) i Proboszczewice (?). Ośrodkiem dóbr monarszych w tej części puszczy radomskiej stały się później Kozienice, stąd weszła w użycie nazwa Puszczy Kozienickiej.

²⁵ Zob. ostatnio wydaną pracę zbiorową poświęconą przeszłości Zwolenia. *Zwoleń — dzieje miasta i ziemi*, pod red. K. Myślińskiego, Lublin 1976.

nym Wieprzem²⁶; wczesnośredniowieczna granica z kasztelanią lubelską biegła najpewniej szerokim pasmem leśnym na południe od dolnego Wieprza, a granica przesunęła się na dolny bieg Wieprza prawdopodobnie w XIV w. Wreszcie granica z peryferyjną kasztelanią łukowską prawdopodobnie biegła strefą lasów między Wilczyskami a Kockiem, podobnie jak później granica ziemi stężyckiej z pow. łukowskim. Granice te zrekonstruowane w dużym przybliżeniu, najprawdopodobniej były jeszcze podstawą podziałów i w początkach XIV w. Jest jednak kwestią otwartą, czy do ówczesnej ziemi sieciechowskiej nie zaliczano też peryferyjnej kasztelanii łukowskiej²⁷. Wiemy bowiem, że obszary te przeczesaly liczne najazdy litewskie i jaćwieskie, uprowadzając stąd jeńców i powodując rozległe pustki osadnicze. W czwartej ćwierci XIII w. i w pierwszym połowie XIV w. kasztelanów łukowskich już nie znamy. Jest prawdopodobne, że rejon ten został podporządkowany wówczas sąsiedniemu kasztelanowi sieciechowskiemu, a dopiero w następnym okresie Łukowskie zostało związane z szybko rozwijającą się ziemią lubelską, przekształconą w 1474 r. w osobne województwo. Przynależność kościelna Łukowskiego do archidiakonatu radomskiego, poświadczona wyraźnie w czternastowiecznych rejestrach świętopietrza, przemawia mocno za wcześniejszym związkiem terytorialnym Sieciechowa i Łukowa w momencie tworzenia tego okręgu kościelnego; według Silnickiego powstał on w XIII w. i już wówczas archidiakonatem tym rządził, tak jak później, dziekan kolegiaty kieleckiej²⁸.

MAZOWSZE A MAŁOPOLSKA W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XIII W.

Zmiany terytorialne na pograniczu Małopolski z Mazowszem były możliwe już w osiemdziesiątych latach XIII w., w warunkach niestabilnej sytuacji politycznej w Małopolsce po śmierci Bolesława Wstydlwego (7 XII 1279). Rządy w Krakowie i Sandomierzu objął wprawdzie wówczas Leszek Czarny, przy którego boku widzimy w 1283 r. Krystyna kasztelana sieciechowskiego²⁹, jednakże możni małopolscy podjęli wówczas dwukrotnie próbę wprowadzenia na tron innego władcy. Kandydatem tego obozu był Konrad II czerski, dysponujący poparciem jed-

²⁶ Wskazuje na to dokument Klemensa, sędziego ziemi sieciechowskiej, wystawiony w Sieciechowie 19 X 1377, KMp III, nr 896. Świadczą na nim m. in. pleban z Gołębia i rycerze z Sarn oraz Osmolic na prawym brzegu dolnego Wieprza.

²⁷ Dla osadnictwa Łukowskiego zob. zwłaszcza S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI w.*, „Rocz. Humanist.” 1964, zob. 2, s. 5–136, ib. mapa. Na związek Łukowskiego z Sieciechowem wskazywałaby identyfikacja Krasowa, wymienionego w 1326 r. (zob. przyp. 23), wymaga ona jednak dodatkowych badań, w tym lokalizacji ostatniej osady o nazwie Osiek.

²⁸ T. Silnicki, *Organizacja archidiakonatu w Polsce*, Lwów 1927, s. 113 n., 123 n. Dotychczasowa literatura łączy Łukowskie z regułą z ziemią lubelską, patrząc przez pryzmat powiązań terytorialnych późnego średniowiecza, wymaga to jednak weryfikacji. Por. *Dzieje Lubelszczyzny*, t. I, praca zbiorowa pod red. T. Mencla, Warszawa 1974. Poważne zastrzeżenia w tej pracy wywołuje część map dot. Lubelskiego w średniowieczu (zwłaszcza mapa 9).

²⁹ Wystąpił on na dokumencie Leszka, wystawionym 17 IV 1283 w Osieku pod Połańcem, KMp. II, nr 495. Długosz (*Roczniki*, ks. VII) wymienia Krystyna kasztelana sandomierskiego jako drugiego z przywódców buntu rycerstwa sandomierskiego przeciwko Leszkowi w 1282 r.: nie zna tej informacji rocznik Traski, MPH II, s. 848, który wymienia jedynie wojewodę sandomierskiego Janusza. Sprawę identyfikacji obu Krystynów należałoby wyjaśnić, nie jest ona wcale pewna (Długosz zaliczył też Krystyna kasztelana sandomierskiego do przywódców buntu w 1285 r.).

nego z książąt ruskich — Włodzimierza, rządzącego we Włodzimierzu wołyńskim i w Erześciu; sojusz ten znacznie zwiększał militarne możliwości Konrada II³⁰. Dzielnicą tego księcia była wschodnia połowa Mazowsza, zatem był on szczególnie zainteresowany umocnieniem swoich wpływów na terenach okręgów radomskiego i sieciechowskiego, przez które prowadziły najważniejsze drogi z Czerska w głąb Małopolski. Wiemy, że w czasie nieudanej próby przejęcia władzy w 1282 r. Konradowi II wydano grody w Radomiu i Sandomierzu, prawdopodobnie były to najważniejsze ośrodki zwolenników rządów księcia czerskiego³¹. W 1285 r. znacznie silniejsze niż wcześniej poparcie udzieliło Konradowi rycerstwo krakowskie, o kłęsce Konrada w bitwie pod Bogucicami nad Rabą (3 V) zdecydowały posiłki węgierskie, wspierające Leszka³². Zapewne i tym razem władza Konrada II nad Sieciechowem mogła być co najwyżej epizodem krótkotrwałym, z uwagi na zazwyczaj podejmowane przez Leszka, zdecydowanie i szybko, działania odwetowe. Po 1285 r., najpewniej w 1286 r. oraz wiosną 1288 r. Leszek przeprowadził wyprawę na księstwo czerskie³³. Działania te prowadziły w rezultacie do stabilizacji jego władzy w Sandomierskiem, w tym także na prawym brzegu Wisły.

Po śmierci Leszka Czarnego (30 IX 1288) Konrad II, uzyskawszy posiłki ruskie, podjął późną jesienią 1288 r. nieudaną próbę zajęcia Lublina, jako pierwszego ważnego punktu oporu w księstwie sandomierskim. Próba nie powiodła się wskutek postawy lublinian³⁴. Droga powrotna spod Lublina do Czerska prowadziła przez Sieciechów. Jest bardzo prawdopodobne, że Konrad II miał tu więcej zwolenników i w płynnej sytuacji politycznej u schyłku 1288 r. Sieciechów przeszedł pod jego rządy. W następnym roku, prawdopodobnie bezpośrednio po intronizacji Mściśława na tronie włodzimierskim (10 IV 1289) Konrad uzyskał odeń niezbędne wsparcie militarne i objął rządy w Sandomierskiem, nie na-

³⁰ Zob. zwłaszcza B. Włodarski, *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu w drugiej połowie XIII wieku* [w:] *Wiek średni — prace ofiarowane T. Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 171—83. Nie przyjmując poglądu tego autora, że Konrad II wydzielił bratu znacznie mniejszą część Mazowsza. Po katastrofie Siemowita I w 1262 r. władzę na Mazowszu sprawowała bowiem niewątpliwie wdowa po Siemowicie, Perejaśława. Przeprowadziła ona wykup starszego syna z niewoli litewskiej, a następnie oddała mu wschodnią część Mazowsza (prawdopodobnie niedługo przed 1270 r.). Zatrzymała stołeczną Płock z zachodnią połową Mazowsza, lepiej zagospodarowaną i mniej zniszczoną, kontynuując tu współpracę z młodszym synem, które zakończyły się po 1276 r. i wyraźnie przed 1279 r., prawdopodobnie po osiągnięciu przezeń wieku 18—20 lat. (Ożenił się w 1279 r.).

³¹ MPH, II, s. 848. Długosz (*Roczniki*, ks. VII) wymienia zamiast Radomia Zawichost, najpewniej dysponował dodatkowymi lakonicznymi informacjami. Próba ta mogła mieć miejsce w sierpniu — na początku września, zob. J. Mitkowski, *Leszek Czarny*, [w:] *PSB*, XVII, s. 157—9. Można łączyć z nią najazd Bolesława II na Jazdów przy pomocy Władysława Łokietka, opisany w latopisie hipackim, jak wskazał B. Włodarski. O najeździe tym i lokalizacji grodu w Jazdowie zob. A. Gieysztor, *Jazdów — poprzednik Warszawy* [w:] *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław 1968, s. 502—16.

³² MPH, II, s. 851, Mitkowski, o. c.

³³ Por. B. Włodarski, *Polska i Ruś*, Warszawa 1966, s. 205 n. Najazd rycerstwa sieradzkiego na dzielnicę Konrada II wiosną 1288 r. zakończył się jednakże zwycięstwem Konrada, odniesionym według Długosza (*Roczniki*, ks. VII) na pograniczu Mazowsza, 25 czerwca, podczas odwrotu wojsk Leszka. Bitwa ta prawdopodobnie miała miejsce w rejonie dolnej Pilicy.

³⁴ Zob. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 211 n.

potykając większego oporu. Zwłoka w działaniach Konrada na terenie Sandomierskiego musiała być spowodowana jego zaangażowaniem na rzecz objęcia tronu włodzimierskiego po śmierci swego trwałego sojusznika, Włodzimierza (przed 11 XII 1288) przez Mściława, księcia łuckiego, a wbrew pretensjom Lwa Daniłowicza, księcia halickiego³⁵. Najpewniej jeszcze w zimie 1289 r. przed lub po zwycięstwie Bolesława II pod Sievierzem (26 II) nad siłami książąt śląskich, książę czerski poprawił swe stosunki z bratem, Bolesławem II, wybranym przez rycerstwo krakowskie na księcia krakowskiego. Wraz z Władysławem Łokietkiem, który objął księstwo sieradzkie po śmierci Leszka Czarnego, wspierał go Konrad w walkach pod Krakowem, gdzie nadciągnął też nowy sojusznik, Lew halicki (połowa r. 1289). W wyniku zmiany postawy rycerstwa małopolskiego, które przeszło do obozu Łokietka, młodszego brata Leszka Czarnego, tak Bolesław II, jak i Konrad II wycofali się z Małopolski³⁶. Wpłynęła na to postawa Lwa halickiego, krótkotrwałego sojusznika, który dążył do własnych zdobyczy terytorialnych. Wziął on (około 15 VIII 1289) udział w zjeździe w Oławie z Wacławem II czeskim i dotychczasowym przeciwnikiem, Henrykiem IV wrocławskim. Bronisław Włodarski trafnie wskazuje, że Lew zapewne uznał wówczas rządę Henryka IV w Małopolsce, a w zamian otrzymał zgodę na zajęcie ziemi lubelskiej, którą następnie, według wiarygodnego rocznikarza małopolskiego, Rusini „occupaverunt pluribus annis”, aż do 1302 r.³⁷

Lew halicki niewątpliwie zmierzał do osiągnięcia linii Wisły jako naturalnej granicy swoich wpływów, jakkolwiek wątpliwe, czy zajął tereny w rejonie Zawichostu i ujścia Sanu. Przez aneksję kasztelanii lubelskiej, być może też łukowskiej i prawobrzeżnej części ziemi sieciechowskiej księstwo halickie uzyskiwało bardziej zwarty kształt terytorialny i dogodną do obrony linię środkowej Wisły wraz z kontrolą przepisów w tym rejonie. Ówczesne losy kasztelanii sieciechowskiej nie są jednak jasne.

POROZUMIENIE MAZOWIECKO-CZESKIE I JEGO DALSZE LOSY

Jest dość prawdopodobne, że 20 XI 1289 Bolesław II i Konrad II, przebywając najpewniej już od paru miesięcy na Mazowszu spotkali się na zjeździe w Ełcniu wraz z biskupem poznańskim Janem³⁸. Zjazd ten

³⁵ Konrad II przypuszczalnie uczestniczył w uroczystościach pogrzebowych Włodzimierza, 11 XII 1288, z uwagi na ścisły dotychczasowy związek polityczny z tym księciem. Zawarł też sojusz z Mściławem jeszcze w ostatnich miesiącach życia Włodzimierza, tzn. w październiku 1288 r., był zatem zobowiązany popierać politycznie i militarnie sprawę przejęcia przezeń tronu włodzimierskiego; w innej sytuacji nie otrzymałby już posiłków na wyprawę w Sandomierskie. Kwestię tę przeoczył Włodarski, ib. s. 213—5.

³⁶ MPH II, s. 852 oraz III, s. 184, E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 3 n.; Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 217 nn. W wyborze Łokietka przez rycerstwo małopolskie m. in. przejawiały się związki Małopolan z ziemiami Polski środkowej z okresu rządów Leszka Czarnego.

³⁷ B. Włodarski, *Polska i Czechy*, *Lwów* 1931, s. 111—4; tenże, *Polska i Ruś*, s. 216 n. Zob. też MPH, II, s. 853.

³⁸ KL nr 39. E. Łuczycycka-Suchodolska, o. c. s. 150—3, słusznie uznała dokument ten za falsyfikat, jednakże oparty częściowo na autentycznym dokumencie z czasów Konrada II. Z uwagi na obecność na liście świadków dwu prałatów poznańskich: prepozyta Wincentego (do 1295 r.) i archidiakona Henryka (do 1297 r.) trzeba sądzić, że na zjeździe tym był obecny bp poznański (Jan), a fałszerz, znając jego następcę Andrzeja, źle odczytał to imię z autentycznej listy świadków lub wstawił je do autentycznej zapiski klasztornej pozbawionej imienia biskupa.

był jednym z etapów umacniania dotychczasowego współdziałania (z 1289 r.), które najpewniej utrzymało się już do śmierci Konrada II w 1294 r., jak również ustalania nowej, wspólnej linii politycznej. W zmienionej sytuacji politycznej sprawą podstawową — dla obu książąt mazowieckich — był wybór nowego, wspólnego sprzymierzeńca w celu stabilizacji sytuacji politycznej Mazowsza. Było to niezbędne z powodu znacznego wyczerpania sił obu księstw mazowieckich działaniami militarnymi w walce o władzę w Małopolsce po śmierci Bolesława Wstydliwego, które nie przyniosły nawet szczupłych efektów.

Sprawę nawiązania nowego sojuszu otwarł zgon pierwszej żony Bolesława II, księżniczki litewskiej Gaudemundy Zofii w 1288 r.³⁹ Książęta mazowieccy nie angażowali się już militarnie w sprawy następstwa tronu w Małopolsce po śmierci Henryka IV (23 VI 1290), podjęli natomiast działania dyplomatyczne. Przypuszczalnie w ciągu 1290 r. przeprowadzili oni sondaż, a następnie rokowania z dworem praskim na temat małżeństwa Bolesława II z siostrą Wacława II, Kunegundą, pozostającą w klasztorze klarysek w Pradze⁴⁰. Dla Wacława czeskiego, który już w 1289 r. sokołował księstwo bytomskie, sojusz z księżętami mazowieckimi miał wyraźne i niemałe znaczenie dla realizacji planów zdobycia Małopolski i pancerzenia swoich wpływów na sąsiednie ziemie Polski. Również dla obu książąt mazowieckich małżeństwo Bolesława II z królowną czeską miało znaczną wartość polityczną, zapewniając posiłki czeskie na wypadek konfliktu zbrojnego z jednym z potężniejszych militarnie od Mazowsza sąsiadów.

Nie można przeoczyć też strony finansowej porozumienia mazowiecko-czeskiego, ważnej dla odbudowy gospodarczej Mazowsza, zniszczonego wielokrotnymi najazdami pruskimi, jaćwieskimi i zwłaszcza litewskimi. Nieefektywna polityka militarna i gospodarcza Konrada I pozostawiła w spadku poważne problemy, nie rozwiązywane do schyłku XIII w. W tej sytuacji, związany z zawarciem małżeństwa posag królowny czeskiej, przekazany w ręce Bolesława II, powiększał wymiennie możliwości finansowe księstwa płockiego. Zauważmy, że posag królowny czeskiej musiał odpowiadać jej pozycji społecznej, a zatem wyraźnie przewyższać wartości przeciętne posagu ówczesnych księżniczek polskich, ruskich czy litewskich⁴¹, liczyć musimy się też, że przekazywany był sukcesywnie i w efekcie nie dotarł do Płocka w całości.

³⁹ Balzer, o. c. s. 423 n. Śmierć Zofii nie przekreśliła przyjaznych stosunków Mazowsza z książętami litewskimi, poświadczonych m. in. krzyżacką wyprawą na mazowiecką Wisnę w 1295 r., dla wyeliminowania tego grodu jako bazy wyjściowej wypraw litewskich.

⁴⁰ Niewątpliwie rozpatrywali oni i inne możliwości sojuszków politycznych, bowiem od śmierci Zofii do ślubu z Kunegundą upłynęły co najmniej dwa lata. Podobnie wyglądała ta sytuacja na dworze praskim: dla młodego Wacława II, podejmującego wówczas działalność samodzielną, dysponowanie wolną ręką siostry (w 1290 r. liczyła ona 25 lat według ustaleń Balzera, s. 424 n.) było poważnym atutem politycznym.

⁴¹ Kwestie te, dość skąpo oświetlone ówczesnymi źródłami, nie zostały dotychczas zbadane porównawczo. Według Włodarskiego (Polska i Czechy, s. 168) około 1300 r. Bolko świdnicki, stryj i opiekun Eufemii, córki Henryka V Grubego (zm. 1296), księcia wrocławskiego, wydając ją za mąż za Ottona, księcia Karyntii, wypłacił 450 grzywien posagu. Z dokumentu wystawionego przez Bolesława III płockiego w 1349 r. (KL nr 70) wynika, że posag jego matki Elżbiety wynosił 720 grzywien srebra wagi krakowskiej i 9 grzywien złota. Była ona córką Gedymiana, została wydana za Wańka nie później niż w 1318 r., bowiem według przekazu dokumentu z daty 6 XII 1320 (KMP II nr 580) Wańko miał już wówczas żonę i dzieci. Informacji tej nie wyzyskał Balzer, o. c. s. 444 n., ustalając jedynie, że małżeństwo

Z dużą dozą prawdopodobieństwa można domyślać się, że Bolesław II nowe zasoby w poważnym stopniu zużył — zapewne nie zawsze za zgodą żony, co miało wpływ na stosunki w małżeństwie — na największe, kosztowne inwestycje swoich rządów: budowę murowanego zamku w stołecznym Płocku, gdzie mieścił się niewątpliwie skarbiec książęcy⁴², lokację stołecznego Płocka około 1299 r. najpewniej też lokacje miejskie w Warszawie i Rawie. Część posagu Kunegunda mogła jednak wywieźć z powrotem do Pragi, opuszczając Płock wraz z córkami przed połową 1302 r., zapewne przy pomocy starostów czeskich sąsiednich ziem; zabierając córki z dworu meżowskiego, przejmowała ona zarazem zobowiązanie odpowiedzialnego wyposażenia tychże.

Datę roczną ślubu Bolesława II z Kunegundą ustalił Balzer na 1291 r.⁴³ Według kroniki czeskiej królowna opuściła zakon klarysek już w 1290 r., a zatem najprawdopodobniej jej ślub z Bolesławem przypadł na pierwszą połowę 1291 r., po przejściu Krakowa przez urzędników Wacława II, albo przed Wielkim Postem, albo wkrótce po Wielkanocy (22 IV). Ślub został zawarty raczej w państwie Przemyślidów, niż na Mazowszu. Wbrew sądom Edmunda Długopolskiego i Aleksandra Swieżawskiego, a zgodnie zaś z opinią Jana Baszkiewicza, małżeństwo to niewątpliwie nie łączyło się z hołdem lennym księcia mazowieckiego⁴⁴. Bolesław II wszedł bowiem w przymierze z księciem czeskim z własnego wyboru i w roli partnera, reprezentując w nim także brata. W układzie sojuszniczym z Wacławem II Bolesław zachował znaczny stopień niezależności, w przeciwieństwie do sokołdowanych przez Wacława książąt górnośląskich.

Z małżeństwa Bolesława II z Kunegundą pochodzili, urodzeni w pierwszych latach małżeństwa, najmłodszy z synów Bolesława Wacław (Wańko), nazwany imieniem rodowym Przemyślidów, oraz dwie córki, Eufrozyna i Berta⁴⁵.

to istnieje już w latach 1321 n. Dla wielkości posagu por. też M. Koczerska, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 52; posag córek wybitnych możnowładców małopolskich na przełomie XIV/XV w. wynosił zazwyczaj 200 grzywien, ale mógł dochodzić wyjątkowo nawet do tysiąca grzywien.

⁴² Wskazał na to T. Zebrowski (*Dzieje Płocka*, praca zbiorowa pod red. A. Gieysztorą, Płock 1973, s. 82 n.) wyszukując trafnie informację Janka z Czarnkowa (MPH, II, s. 626), że Kazimierz Wielki „in Masovia civitatem Ploczsko castrumque, quod prius erat de uno circumdato muro, secundo circumdedit muro”. Nie można jednak przyjąć w pełni datacji szczegółowej na okres przed 1299 r., opartej na wzmiance W. Mąkowskiego o istnieniu niedrukowanego przywileju książęcego z 4 VI 1300 (A. J. Nowowiejski, *Płock* wyd. II, Płock 1930, ss. 539 w przyp. 1). Data ta odpowiada bowiem dacie podejrzanego dokumentu Siemowita III dla Arnolda opata benedyktów płockich, w istocie raczej z lat siedemdziesiątych XIV w. Wzmianka „bona dicti monasterii prope Novum Castrum site” odnosi się oczywiście do benedyktyńskich osad Szczepankowo i Wszerecz, które leżą w pobliżu Nowogrodu łomżyńskiego (nazywany był także odpowiednikiem łacińskim Novum Castrum), a zatem wcale nie dotyczy zamku płockiego. Informacja Mąkowskiego nie dotyczy innego przywileju; por. Nowowiejski, o. c. s. 549 „w r. 1519 oblatowano w grodzie łomżyńskim przywilej z r. 1300”, oraz s. 551 „Szczepankowo i Wszerecz są w posiadaniu opactwa już w r. 1300”. Godząc się z sądem T. Zebrowskiego, że gród w Płocku około 1300 r. był znacznie lepiej obwarowany, wypada jednak przyjąć, że prace budowlane trwały dłużej czas za rządów Bolesława II i Wańka, a rozpoczęły się najpewniej po ślubie Bolesława z Kunegundą w 1291 r.

⁴³ Balzer, o. c. s. 426 n.

⁴⁴ Długopolski, o. c. s. 15 n.; Swieżawski, o. c. s. 14; J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego (na przełomie XIII i XIV w.)*, Warszawa 1954, s. 210, przyp. 382 trafnie wskazuje, że teza o hołdzie złożonym jakoby przez Bolesława II nie jest poparta żadnymi konkretnymi dowodami.

⁴⁵ Balzer, o. c. s. 441—4, 446.

Po 1290 r. sytuacja polityczna na ziemiach polskich uległa poważnym zmianom. W Sandomierskim rządził początkowo Władysław Łokietek, który utracił wcześniejszego sojusznika w osobie Bolesława II, pozyskał natomiast posiłki węgierskie (1291). Nie jest jasne, czy to Łokietek, czy też jeszcze Leszek Czarny przed śmiercią w 1288 r. nawiązał sojusz z książętami halickimi, wydając siostrę Eufemię za syna Lwa, Jerzego, nastąpiło to niewątpliwie przed 1292 r.⁴⁶ W wyniku wyprawy Wacława II, wspieranego przez Bolesława II, w 1292 r. Łokietek utracił Sandomierskie i musiał złożyć w Sieradzu wymuszony hołd lenny księciu czeskiemu (październik 1292)⁴⁷.

Wkrótce jednak sojusz mazowiecko-czeski, wyzyskany przez Wacława przeciw Łokietkowi, utracił znaczenie dla Bolesława II. Książę płocki zjednoczył Mazowsze po śmierci brata, Konrada II czerskiego, w 1294 r.⁴⁸, koncentrując niemal potencjał militarny Mazowsza w swoich rękach. W tym samym czasie Łokietek zjednoczył Sieradzkę i Łęczyckę po śmierci swego brata Kazimierza w starciu z najazdem litewskim (zginął 10 VI 1294 pod Sochaczewem). Bolesław w następnym roku realizował już własną niezależną linię polityczną. Wskazuje na nią wyraźnie udział biskupa płockiego Gosława w gnieźnieńskiej koronacji Przemysła II (26 VI 1295)⁴⁹. Biskup ten został rządcą diecezji płockiej niewiele miesięcy wcześniej, po śmierci swego poprzednika Tomasza, z pewnością przy poparciu księcia płockiego. Fakt uczestnictwa biskupa płockiego w koronacji gnieźnieńskiej Przemysła II nabiera wymowy przy zestawieniu z faktem nieobecności kolejnego biskupa płockiego w koronacji gnieźnieńskiej Wacława II, która nastąpiła według ustaleń Janusza Bieniaka w listopadzie 1300 r.⁵⁰ Najwyraźniej Bolesław II popierał koronację Przemysła II jako symbol budowy rodzimej monarchii piastowskiej, natomiast w 1300 r. odmówił uznania koronacji gnieźnieńskiej Wacława II, traktując ją zapewne jako obcą uzurpację i broń przeciw własnej niezależności.

Kontynuując po 1295 r. swe poparcie dla idei budowy silnej monarchii polskiej, Bolesław udzielił wydatnej pomocy militarnej Łokietkowi w objęciu przez większość ziem Przemysła II po tragicznej śmierci króla (8 II 1296)⁵¹, niewątpliwie uznając następnie Łokietkowi tytuł dziedzica królestwa, odnowionego przez Przemysła II. Nie jest jednak pewne, czy Bolesław istotnie podjął w 1297 r. bezpośrednie działania zbrojne przeciwko Wacławowi, czego dowodem miałyby być uderzenie

⁴⁶ Por. ib. s. 347, 351; Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 223, łączy to małżeństwo z polityką Łokietka w 1291 r.

⁴⁷ Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 127—31, Długopolski, o. c. s. 15—7.

⁴⁸ Balzer, o. c. s. 420 n. przyjmuje na podstawie *Spominek Sochaczewskich* (MPH, III, s. 119), że zmarł on w Czerwińsku 23 VI 1294. Prawdopodobna jest jednak również data Długosza 21 X (duodecimo Kalendas Novembris), przejęta niewątpliwie z niezachowanego źródła mazowieckiego. Kwestię tę może rozwiązałyby odnalezienie zaginionego obecnie obituariusza czerwińskiego (z XVIII w.?), jeśli informacje o nim sprzeczne niewielu lat nie są mylne.

⁴⁹ *Rocznik kapituły poznańskiej*, MPHsn VI, s. 53. T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 35 identyfikuje go z archidiaconem płockim, poświadczonym w 1289 r. (KL nr 38). Jest to prawdopodobnie trafne, bowiem w 1299 r. występuje następny archidiacon, Wojciech (*Triginta documenta*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888, nr 18).

⁵⁰ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300—1306*, Toruń 1969, s. 133 n. Listę biskupów uczestniczących w koronacji wymienia Długosz, *Roczniki*, ks. IX.

⁵¹ Zob. zwłaszcza Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 143 n. i przyp. 5.

na Miechów w krakowskim władztwie Waclawa II. Akcja ta mogła wprawdzie łączyć się z ówczesną wyprawą Łokietka, przy udziale posiłków węgierskich na Śląsk, tzn. na dzielnicę Henryka głogowskiego, możliwa jest jednak także pomyłka chronologiczna⁵². Wiadomo bowiem, że Bolesław II nie podejmował w następnych latach ofensywnych działań militarnych przeciwko Waclawowi II, z uwagi na dysproporcję sił, aż do wydarzeń wojennych 1304 r.

Katastrofa polityczna Władysława Łokietka w 1300 r., zakończona gnieźnieńską koronacją Waclawa II, miała też następstwo w postaci konfliktu zbrojnego Waclawa II i Bolesława II. Bolesław nie zaangażował się wprawdzie militarnie w obronie władztwa Łokietka, niewątpliwie z uwagi na wielkie ryzyko polityczne z tym związane, w obliczu wyrażonej przewagi wojskowej Czechów i słabości pozycji Łokietka w Wielkopolsce. Najpewniej udzielił jednak niezbędnej pomocy Łokietkowi, uchodzącemu wraz z najbliższym otoczeniem na zaprzyjaźnioną Ruś halicką, w postaci prawa swobodnego przemarszu przez Mazowsze do granicy mazowiecko-ruskiej, dla uniknięcia zagrożenia ze strony sił Waclawa blokujących drogi małopolskie⁵³. Prawdopodobnie w tymże czasie w księstwie halickim nastąpiła istotna zmiana władzy: po śmierci starego księcia Lwa, może jeszcze w pierwszej połowie 1300 r., władzę objął w Jerzy Lwowicz, żonaty z siostrą Łokietka Eufemią. Przeprowadził on w 1300 r., przypuszczalnie późnym latem, dywersyjny najazd na Sandomierskie dla odciążenia obronnych działań Łokietka⁵⁴. Najazd ten doszedł do rejonu Wiślicy, odciągając część sił Waclawa od działań przeciwko Łokietkowi i powodując w rezultacie wydłużenie kampanii wojennej, bardzo kosztownej dla państwa Przemyślidów z uwagi na wojska najemne. W wyniku działań wojennych, na ziemi sąsiednie, w tym również na Mazowsze, musieli schronić się liczni zwolennicy Łokietka, zagrożeni represjami nowych władz; na wybór schronienia musiały wpływać m. in. powiązania majątkowe, rodzinne i związki osobiste. Waclaw II posłużył się w odwecie silną presją militarną, prawdopodobnie w końcu 1300 r., już po koronacji. Najpewniej z rejonu Łęczycy siły Waclawa podeszły pod pograniczny mazowiecki gród Gostynin, osłaniający Płock, i zagroziły stolicy Mazowsza, w tym czasie już nieźle umocnionej pod gospodarnymi rządami Bolesława II. Wynikiem krótkotrwałych działań musiały być niemałe zniszczenia w rejonie Gostynina⁵⁵. Akcja ta nie

⁵² MPH II, s. 883: „1297. Bolezlaus dux Mazovie vastavit Mechoviam, Adam advocatus Mechoviensis et multi cives occisi sunt”. Długopolski widzi w tej informacji poświadczenie wyprawy Bolesława na Kraków (o. c. s. 36), podobnie Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 150. Nie ulega wątpliwości, że informacja odnotowana w źródle miejscowym stwierdza fakt rzeczywisty. Nie podano tu daty dziennej, przekaz mógł być zatem zapisany później, przypuszczalnie rekonstruowano go z pamięci. Nie odpowiada dacie imię wójta Adam. W przywileju Przemysła II z 6 IX 1290 (KWp II nr 648) wójtostwo w Miechowie otrzymał mieszczanin krakowski Gerard. Następnie Gerard otrzymał wraz z synami odnowienie przywileju Przemysła II przez Łokietka 17 VII 1307 (KMp II nr 544). Może akcja Bolesława II w Miechowie i śmierć wójta Adama łączy się z walką o Kraków w 1289 r.

⁵³ Na przybycie Łokietka w 1300 r. na Ruś halicką wskazuje Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 229 n.

⁵⁴ MPH, II s. 853, Włodarski, ib. s. 228 n.

⁵⁵ *Opera Omnia*, XII, s. 4. „Transiit etiam praefatus Wenceslaus Poloniae et Bohemiae rex in Masoviam ex Pomerania, et positis castris circa Gostinin, Ploczskam conquirere et obtinere nitebatur. Sed cum conatus sui non haberent effectum, pluribus praedis et spoliis factis, inde discessit”. Siły czeskie znajdowały się zatem na lewym brzegu Wisły, podejmując próbę uderzenia na Płock. Jest jednak wątpliwe, czy zdołano wówczas sforsować Wisłę i otoczyć Płock. Raczej Bo-

przyniosła jednak Waławowi spodziewanych rezultatów, nie wpłynęła na wyraźniejszą zmianę linii politycznej Bolesława II, natomiast w konsekwencjach doprowadziła do ostatecznego zerwania powiązań rodzinnych dworów w Płocku i w Pradze.

WYDARZENIA 1302 R.

Najpóźniej w czerwcu 1302 r. Mazowsze opuściła siostra Waława, Kunegunda, wstępując 22 lipca tegoż roku do klasztoru św. Jerzego na zamku praskim⁵⁶. Zabrała ona do Pragi obie córki. Starszą z nich Eufrozynę wydała następnie za mąż za Władysława, syna Mieszka I cieszyńskiego, przypuszczalnie przed śmiercią Waława III (4 VIII 1306), a po jego ślubie z Wiolą, córką Mieszka (5 X 1305); młodsza poszła później do klasztoru⁵⁷. Wańko najpewniej pozostał wówczas na dworze ojcowskim, pod opieką wychowawcy. Wyjazd Kunegundy z Mazowsza zrywał ostatnie już więzy Bolesława II z Czechami, godząc w interesy Waława II.

Jednocześnie nastąpiła wyprawa rycerstwa krakowskiego i sandomierskiego na księstwo Jerzego halickiego, która przyniosła w rezultacie odzyskanie ziemi lubelskiej i jej powrót do księstwa sandomierskiego. Fakt ten roczniki małopolskie notują pod dwiema datami rocznymi: 1302 (w większości) i 1306⁵⁸. Tę ostatnią datę przyjął Kazimierz Myśliński w syntezie dziejów Lubelszczyzny⁵⁹. Jest ona jednak w wysokim stopniu nieprawdopodobna z punktu widzenia ówczesnych możliwości działania Władysława Łokietka, który musiałby tą wyprawą kierować w 1306 r. Jest on bowiem do września 1306 r. zaabsorbowany podstawową kwestią objęcia rządów w Krakowie, przygotowując się jednocześnie pośpiesznie do odparcia wielkiej wyprawy Waława III, wychodzącej z Moraw na Kraków, przerwanej niespodziewanym zabójstwem młodego Waława III w Opawie (4 VIII 1306). Łokietek musiał wówczas ogromnie zabiegać o uzyskanie posiłków militarnych potencjalnych sojuszników, nie mógł ryzykować groźnego konfliktu wojennego z państwem halicko-włodzimierskim. Po ustabilizowaniu rządów w Krakowie we wrześniu 1306 r. udaje się natychmiast — poprzez ziemie Polski środkowej — na Pomorze Gdańskie, także i w tych działaniach zależy od poparcia sprzymierzeńców. W Krakowie pojawia się dopiero na początku 1307 r.⁶⁰ W wydarzeniach 1306 r. nie ma zatem miejsca na wyprawę rycerstwa krakowskiego i sandomierskiego na Ruś halicko-włodzimierską i dłuższe walki z wojskami ruskimi, litewskimi i tatarskimi; są one wręcz nieprawdopodobne, trzeba datować je — zgodnie z większością roczników — na 1302 r.

lesaw — zajął część sił mazowieckich skoncentrowanych pod Płockiem, na prawym brzegu Wisły, i one nie dopuściły do przeprowadzenia się większych sił Waława. Z ekstu źródła wynika, że Waław II nie zdobył też wówczas grodu gostyńskiego, z pewnością dobrze przygotowanego do obrony. O dogodnym do obrony położeniu grdziska w Gostyninie zob. zwłaszcza *Grodziska Mazowska i Podlasia*, napisali I. Górski i in., Wrocław 1976, s. 47 i mapka ib. (skreślona w lewo).

⁵⁶ Balzer, o. c. s. 427 n.

⁵⁷ Ib. s. 441 n. przyjmuję ogólnie datę ślubu na 1306 r., którą jednak trzeba zawęzić do okresu przed śmiercią Waława III.

⁵⁸ 1302 r.: MPH, II, s. 853 (rocznik Traski, zakończony na wydarzeniach 1340 r.); MPH, II, s. 879; MPH, III, s. 189. Datę 1306 r. podaje rocznik świętokrzyski, MPH, III, s. 77. Informacja ta została niewątpliwie wpisana później.

⁵⁹ *Dzieje Lubelszczyzny*, s. 159 n.

⁶⁰ Por. Długopolski, o. c. s. 57—65 oraz Bieniak, o. c. zwłaszcza s. 267 nn. 275—7.

Podejmijmy rekonstrukcję wydarzeń 1302 r. Działania wojenne przeciwko Wacławowi rozpoczął Władysław Łokietek. W skład jego wojsk wchodził, jak wiemy z przekazu źródłowego, Rusini i Tatarzy⁶¹. Tym ostatnim odpowiadały szczególnie działania w okresie zimy, co widać z najazdów tatarskich na ziemię polskie 1241 r., 1259/60 r., 1287/88 r. Warunki te nie były natomiast dogodne dla ich przeciwników, ciężkozbrojnego rycerstwa. Stąd można wnosić, że wyprawa Łokietka z Rusi na Sandomierskie miała miejsce w zimie 1302 r., a zakończyła się nie później niż w marcu-kwietniu. Wyszła najpewniej z rejonu Lublina; być może Jerzy przeznaczył Lublin na tymczasową siedzibę Władysława Łokietka. Wyprawa nie przyniosła sukcesów terytorialnych i ujawniła, że w aktualnej sytuacji rycerstwo sandomierskie było w większości przeciwne działaniom Łokietka, prowadzącym wyraźnie do długotrwałej wojny domowej; w rezultacie wojska ruskie i tatarskie złupiły tę część Małopolski. W odwet za zniszczenia, wyprawa rycerstwa krakowskiego i sandomierskiego ruszyła na Lublin, prawdopodobnie wkrótce po roztopach wiosennych, a celem zasadniczym było wycofanie poparcia ruskiego dla działań Łokietka. Na ziemi lubelskiej i na sąsiednich obszarach państwa Jerzego musiało dojść do starć z wojskami ruskimi, wspieranymi przez posiłki tatarskie i litewskie. Wyprawa zdobyła miasto (Lublin Novum), niewątpliwie jednak bez grodu lubelskiego, który bronił się nadal. Wojska małopolskie ruszyły dalej na wschód, uzyskując sukcesy w starciach z siłami przeciwnika, według źródeł małopolskich przeważającymi liczebnie, co mogło być zgodne z prawdą, z uwagi na znacznie słabsze uzbrojenie. W drodze powrotnej Małopolanie „ipsum castrum Lublin optinuerunt”⁶².

W źródłach nie ma mowy o udziale Mazowszan w walkach, nie ma też mowy o ziemiach na północ od dolnego Wieprza, co nie może być kwestią przypadku. Najpewniej Bolesław II pomimo antyczeskiej postawy nie podjął ryzyka uczestnictwa w tej kampanii wojennej w pobliżu granic Mazowsza. W rezultacie doszło do przegranej Jerzego i porozumienia kładącego kres walkom. Rusini wycofali dotychczasowe poparcie dla Łokietka i oddali gród lubelski Małopolanom, a Łokietek opuścił Ruś, najpewniej w lecie 1302 r., szukając innych sprzymierzeńców⁶³.

POROZUMIENIE MAZOWIECKO-RUSKIE.
DATA ŚLUBU TROJDENA I Z CÓRKĄ JERZEGO

Do ściślejszego współdziałania Bolesława II i Jerzego doszło przypuszczalnie już po przegranej przez Rusinów kampanii 1302 r. Z uwagi na wspólne zagrożenie ze strony państwa Przemyślidów, do zbliżenia mogło dojść w okresie silnego władztwa czeskiego w Małopolsce, tzn. w latach 1302-połowa 1304, niewątpliwie było ono kontynuowane w następnych

⁶¹ MPH, III, s. 186. „Dux Wladislaus cum Ruthenis et Tartaris Sandomiriam vastavit”.

⁶² MPH, II, s. 853. „1302. Swetoslava filia magni pricipis Russie, ordinis sancte Clare obiit. Eodem anno inierunt milites Cracovienses et Sandomirienses Russiam, videlicet Lublin Novum quod Rutheni occupaverunt pluribus annis, expugnaverunt, deinde in paucis cum multitudine Ruthenorum et Lithwanorum ac Tartharorum pugnauerunt, et Domino cooperante de omnibus triumphaverunt. Postea reversi ipsum castrum Lublin optinuerunt.”

⁶³ Por. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 231 n., datuje on wyjazd Łokietka z Rusi na 1303 r.

latach. Znanym nam wyrazem tego współdziałania jest ślub Trojdena I z córką Jerzego, Marią. Zwróćmy tu uwagę na fakt, że Jerzy przed swą śmiercią w 1308 r., a może już po porażce w 1302 r., zjednoczył księstwo halickie i włodzimierskie, co znalazło wyraz w zachowanym nieźle do XIX w. odcisku jego pieczęci⁶⁴.

Według Balzera ślub Trojdena I z księżniczką halicką nastąpił nie później niż w 1309 r., z uwagi na przybliżoną datę narodzin najstarszych dzieci Trojdena⁶⁵. Wydaje się jednak, że ślub ten musiał zostać zawarty kilka lat wcześniej. Najstarszy z synów Bolesław-Jerzy II musiał być w momencie objęcia tronu halicko-włodzimierskiego zdolny do samodzielnego sprawowania rządów, w innej sytuacji nie udałooby się zmontować koalicji, która wprowadziła Bolesława-Jerzego na tron. Doszło do tego zapewne w drugiej połowie 1323 r., dzięki poparciu udzielonemu Trojdenowi i Bolesławowi przez siły polsko-węgierskie, niewątpliwie przy znacznym udziale innych książąt mazowieckich⁶⁶. Urodził się zatem Bolesław najpóźniej w 1311 r., raczej jednak wcześniej. Ożenił się dopiero w 1331 r.⁶⁷, niewątpliwie w wieku typowym dla pierwszych ożenek innych Piastów mazowieckich, tj. powyżej 20 lat.

Przypuszczalnie nie Bolesław, a jego siostra Eufemia była najstarszym ze znanych nam dzieci Trojdena, jak słusznie ocenił to Balzer. Została ona wydana za mąż przed 1324 r., za Kazimierza I, księcia cieszyńskiego, który objął władzę po śmierci ojca w 1313 r. Balzer uznaje, że urodziła się ona najpóźniej w 1310 r., wskazując zarazem, że „data ta mogłaby być nawet znacznie wstecz przesunięta”⁶⁸. W tej sytuacji jest prawdopodobne, że Eufemia urodziła się około 1306—8 r. lub nawet wcześniej. Trojden i Maria najprawdopodobniej zawarli ślub jeszcze za życia rodziców Marii, przed 1308 r., raczej już około 1304—6 r. Wcześniej ślub ten jest mało prawdopodobny z uwagi na młody wiek Trojdena, urodzonego — według Balzera — w 1284—6 r.⁶⁹ Ślub ten mógł łączyć się już z wydzieleniem dzielnicy Trojdenowi. Bolesław II mógł jednak także poprzestać na wyznaczeniu stosownego apanażu, wydzielając dzielnicę synom — od dawna już dorosłym — dopiero przed 1311 r., już w ostatnich latach swego życia.

SIECIECHÓW W RĘKACH TROJDENA

Rozważmy pokrótce możliwości ustalenia daty przyłączenia kasztelanii sieciechowskiej do Mazowsza. Szczupła dokumentacja źródłowa z interesujących nas czasów, tak dla północnej części Sandomierskiego, jak też dla Mazowsza czerskiego (z ostatnich lat rządów Konrada II, po 1289 r. nie zachował się ani jeden dokument)⁷⁰ sprawia, że obracamy się

⁶⁴ Zob. ib. s. 227 n. przyp. 9.

⁶⁵ Balzer, o. c. s. 438 n.

⁶⁶ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, s. 15 przyjmuje drugą połowę 1323 r. lub pierwszą połowę 1324 r. Już jednak 9 I 1324 Łokietek jest w Olkuszu, ZDMp, IV, nr 904. Wyprawę najpewniej przeprowadzono latem, przed październikiem.

⁶⁷ Datę ślubu odnotował Długosz (*Roczniki*, ks. IX), na podstawie niezachowanego źródła mazowieckiego. Zob. Paszkiewicz, o. c. s. 46 oraz Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 235, 278.

⁶⁸ Balzer, o. c. s. 451 n.

⁶⁹ Ib. s. 437.

⁷⁰ Suchodolska, o. c. s. 151.

tu w sferze hipotez, a nie faktów stwierdzonych źródłowo. Być może, dalsze badania przyniosą choćby częściowe wyjaśnienie tej kwestii.

Zgodnie z tytulaturą na pieczęci większej Trojdena I i na dokumencie z 28 II 1211, Sieciechowskie stanowiło wówczas część jego władztwa, niewątpliwie też fakt ten był uznawany na obszarze państwa Łokietka, jeśli Kraków mógł przyjąć dokument zawierający określenie Trojdena jako księcia czerskiego i pana na Sieciechowie. Nie jest możliwe, żeby Sieciechowskie zostało zajęte zbrojnie po umocnieniu się rządów Łokietka w Sandmierskiem, które trzeba datować na 1305 r., zgodnie z zapisem rocznika małopolskiego „*terram Sandomiriensem obtinet predictus dux Wladislaus*”⁷¹. Pozostają zatem możliwości wcześniejsze: po śmierci Leszka Czarnego i przed objęciem rządów w Sandmierskiem przez Waclawa II (lata 1288—92), w okresie rządów czeskich, zwłaszcza w 1300 lub 1302 r., w okresie rozkładu rządów czeskich w drugiej połowie 1304 — na początku 1305 r.

Znacznie mniej prawdopodobne są jednakże lata po umocnieniu się rządów czeskich w Małopolsce, jak pokazuje przykład wyprawy rycerstwa krakowskiego i sandmierskiego na Ruś halicką w 1302 r. Trzeba sądzić, że próba Mazowszan zajęcia tego terytorium po 1292 r., zwłaszcza w latach 1300, 1302 wywołałaby silną kontrakcję starostów czeskich i zakończyłaby się ostatecznie niepowodzeniem.

Dość prawdopodobne jest natomiast zajęcie Sieciechowskiego przez Konrada II czerskiego po śmierci Leszka Czarnego, jako pretendenta do władzy w Sandmierskiem. Władza Konrada II w Sieciechowie mogła być uznana przez kolejnych książąt sandmierskich w zamian za zrzeczenie się przez Konrada praw do pozostałej części terytorium sandmierskiego, w sytuacji okupacji Lubelskiego przez książąt halickich. Z uwagi na sojusz mazowiecko-czeski, władztwo mazowieckie w Sieciechowie byłoby również niewątpliwie uznane przez Waclawa II w pierwszych latach rządów. Mniej pewna byłaby trwałość tego władztwa w 1300 i w 1302 r., zwłaszcza po wyjeździe Kunegundy z Płocka i zwycięstwie rycerstwa małopolskiego nad siłami książąt halickich, jednakże jest to możliwe.

Równie prawdopodobna jest ostatnia z rozpatrywanych dat. W latach 1303—4 zawiązała się silna koalicja antyczeska pod przywództwem króla Albrechta, z udziałem jego syna Rudolfa austriackiego oraz Karola węgierskiego, popierana przez papieża. W tej sytuacji Waclaw II ruszył na Węgry i wycofał stąd Waclawa III, wywołując też węgierskie insygnia koronne (połowa 1304 r.)⁷². W końcu sierpnia ruszyły na Czechy i Morawy siły króla Albrechta, Rudolfa austriackiego i Karola andegaweńskiego. Albrecht uderzył z Linzu na północ, przez czeskie Budziejowice na Kutną Horę. W październiku podjął oblężenie Kutnej Hory, jednak nie zakończyło się ono powodzeniem. Waclaw II ściągnął do Czech dowodnie posiłki brandenburskie, a także rycerstwo śląskie i wielkopolskie. Nie ulega wątpliwości, że użył wówczas także sił małopolskich⁷³. W tej sytuacji pozostałe siły były zdolne bronić większych ośrodków, nie były natomiast w stanie przeciwstawić się skutecznie wejściu w rejon Wisłicy, tzn. w centrum Małopolski szczyptych sił węgiersko-polskich Władysława Łokietka, uderzających z północnych Węgier (Słowaczczyzny)⁷⁴. Można sądzić, że Bolesław II mazowiecki udzielił wówczas Łokietkowi pomocy

⁷¹ MPH, II, s. 853.

⁷² Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 175 nn.

⁷³ *Ib.* s. 175 nn.; Długopolski, o. c. s. 55 n.

⁷⁴ Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 180 nn.; Długopolski, o. c. s. 57 nn.

militarnej; uderzenie mazowieckie wychodzące z rejonu Czerska wzdłuż Wisły na peryferyjnie położoną kasztelanię sieciechowską likwidowałyby tu rządy czeskie, przyczyniając się do zmiany ogólnego układu sił w Sandomierskiem na korzyść rosnącego liczebnie obozu zwolenników Łokietka. W tej sytuacji Łokietek musiał zaakceptować włączenie Sieciechowskiego do Mazowsza, przeciwstawiając się co najwyżej aneksji innych terytoriów. Posiłki mazowieckie dowodnie uczestniczyły później w walkach na terenie Pomorza, wspierając Łokietka, według wiarygodnego świadectwa najmłodszego syna Bolesława II, Wańka płockiego ⁷⁵.

Reasumując, w aktualnym stanie badań prawdopodobne jest przyłączenie kasztelanii sieciechowskiej do Mazowsza tak w latach 1288—92, jak też w okresie drugiej połowy 1304 — początku 1305 r. W obu rozwiązaniach fakt ten musiał być zaakceptowany przez Władysława Łokietka, sprawującego władzę nad Sandomierskiem do 1292 i od 1305 r.

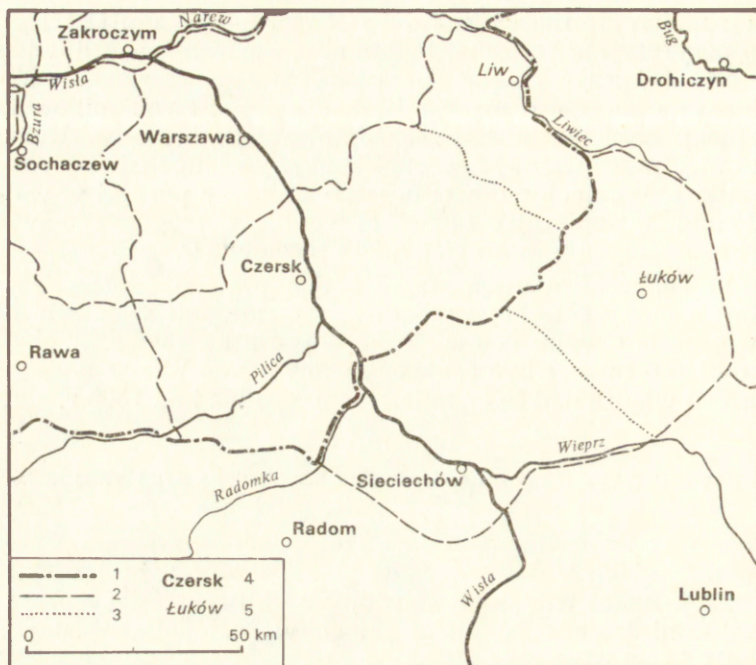
DATA UTRATY KASZTELANII SIECIECHOWSKIEJ PRZEZ TROJDENA

Jedynie w pierwszym znanym dokumencie Trojdena z 1311 r. jego władza nad Sieciechowskiem jest w pełni stwierdzona w tytularurze. Dokument ten został jednak wystawiony na kilka miesięcy przed początkiem buntu mieszczaństwa niemieckiego w Małopolsce pod przywództwem wójta krakowskiego Alberta, zaś w wyniku stłumienia tego buntu w czerwcu 1312 r. władza Łokietka uległa wyraźnemu wzmocnieniu ⁷⁶. Jest zatem prawdopodobne, że w drugiej połowie 1312 r. lub w początkach 1313 r. Łokietek wysunął pod adresem Trojdena I żądanie zwrotu Sieciechowskiego. Z uwagi na dysproporcję sił, Trojden przeciwstawić się otwarciu temu żądaniu nie mógł. Pozycja jego uległa osłabieniu w momencie śmierci ojca (24 IV 1313), w wyniku której liczący się dotychczas potencjał gospodarczy i militarny całego Mazowsza ulegał rozdrobnieniu między trzy dzielnice książeńce. W tych warunkach presja dyplomatyczna Łokietka odnosiła sukces w postaci zrezygnowania przez Trojdena z tytułu pana sieciechowskiego w dokumentach, wystawionych 28 IV i prawdopodobnie 24 V 1313 r. Rezygnacja ta nie musi oznaczać utraty faktycznego zwierzchnictwa Trojdena nad Sieciechowskiem. Na wykonywanie jeszcze wówczas przez Trojdena władzy nad Sieciechowem wskazuje uczestnictwo kasztelana sieciechowskiego w gronie najważniejszych urzędników dzielnicy czerskiej. Można ustalić, że już półtora roku później przynależność terytorialna Sieciechowa uległa zasadniczej zmianie. 22 I 1315 w Sandomierzu Władysław Łokietek wystawił dokument dla mieszczan toruńskich, w którym odebrał im prawo przejazdu przez Sieciechów i Lublin, wyznaczając nową drogę z Torunia do Włodzimierza, wiodącą całkowicie przez terytorium państwa polskiego, poprzez Brześć, Łęczycę, Inowłódz lub Sulejów, Wąchock, Opatów i Zawichost ⁷⁷. Dokument przynosi m. in. dwie istotne informacje. Po pierwsze, Sieciechów zostaje wymieniony równorzędnie z Lublinem, który należał wówczas z pewno-

⁷⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, t. I, Wrocław 1970, s. 31: „audiui a patre meo domino duce Boleslao, quod ipse miserat milites suos in Pomoraniam in subsidium dicto domino regi pro defensione dicte terre. Et eciam michi ipsi milites retulerunt”.

⁷⁶ Długopolski, o. c. s. 135—64.

⁷⁷ ZDMp IV nr 892. Wydawcy datują ten dokument na 22 I prawdopodobnie 1314 r., jednakże odnosi się on niewątpliwie do 1315 r.

Podziały terytorialne Czerskiego i Sieciechowskiego na początku XIV w. Oprac. K. Pacuski

Granice zrekonstruowane: 1. Mazowsza, 2. Okręgów, 3. Hipotetyczne (prawdopodobnie podrzędne). Nazwy: 4. Gród kasztelański poświadczony w 1 tercji XIV w. 5. Gród kasztelański nie poświadczony w 1 tercji XIV w.

ścią do państwa polskiego, oraz równorzędnie z pozostałymi miejscowościami, bez informacji dodatkowych. Należy zatem przyjąć, że — podobnie jak w 1326 r. — Sieciechów podlegał już władztwu Łokietka. Po drugie, Łokietek, zamykając dotychczasową drogę przez Sieciechów i Lublin, bez wątpliwości wiodącą z Torunia przez Mazowsze na Ruś, godził w dochody komór celnych książąt mazowieckich, natomiast dążył do ożywienia handlu w granicach państwa polskiego i podwyższenia dochodów własnych z komór celnych. Zauważmy, że dokument został wystawiony w niewiele miesięcy po ostatecznym włączeniu Wielkopolski w granice państwa polskiego⁷⁸, w warunkach dalszego wyraźnego wzrostu przewagi militarnej i gospodarczej państwa polskiego nad książętami mazowieckimi. Jest jednak wątpliwe, żeby Łokietek przyłączył Sieciechów do państwa drogą działań zbrojnych, bowiem prowadziłyby to do znacznego pogorszenia stosunków Mazowsza z państwem polskim. Tymczasem w zawartym 27 VI 1315 w Krakowie traktacie o przymierzu z koalicją państw nadbałtyckich przeciw Brandenburgii Łokietek zobowiązał się wprowadzić do koalicji m. in. książąt mazowieckich i halickich⁷⁹, co wskazuje na przyjazne, a przynajmniej poprawne stosunki z książętami mazowieckimi. Przyjąć zatem można, że Sieciechowskie zostało przyłączone do państwa Łokietka nie drogą działań zbrojnych, a drogą pokojową, prawdo-

⁷⁸ Długopolski, o. c. s. 179—84.

⁷⁹ KWp II nr 976.

podobnie poprzez praktykowany niejednokrotnie na ziemiach polskich XIV w. wykup terytorium z rąk aktualnego posiadacza⁸⁰. Wskazywałyby na to zabiegi fiskalne Łokietka poświadczone w dokumencie dla kupców toruńskich, prowadzące do wzrostu dochodów monarszych kosztem Trojdena I i pozostałych książąt mazowieckich dla sprostania doraźnym potrzebom finansowym.

Przejęcie kasztelanii sieciechowskiej przez Łokietka trzeba datować na lata 1313—14. Układ na temat wykupu mógł przewidywać kilka terminów płatności, trzeba też liczyć się z tym, że Łokietek mógł nie wywiązać się w pełni z przyjętych zobowiązań finansowych. Zagadnienie to łączyłoby się już z ewolucją stosunków książąt mazowieckich z państwem polskim w następnych latach. Niezależnie od tej sprawy, rozwiązanie kwestii władztwa nad Sieciechowskiem drogą wykupu prowadziło do zwiększenia zasobów finansowych i poszerzało możliwości inwestycyjne Trojdena w Warszawie, Czersku i Warce.

W rezultacie dochodzimy do ogólnej konkluzji, że polityka Bolesława II oparta na przymierzu z Władysławem Łokietkiem, do której książę mazowiecki powrócił po krótkotrwałym zbliżeniu do Wacława II czeskiego, wywarła poważny wpływ na ówczesne przemiany polityczne, przyczyniając się do zwycięstwa idei budowy silnej monarchii piastowskiej pod rządami Władysława Łokietka. Ta polityka Bolesława, zainicjowana po fiasku usiłowań opanowania Krakowa, wynikała z podstawowych dążeń księcia płockiego do utrzymania niezależności Mazowsza wobec potęg ościennych oraz do przyspieszenia jego rozwoju gospodarczego; nie doprowadziła ona natomiast do zmian terytorialnych na korzyść Mazowsza, bowiem niewielki zysk terytorialny w postaci kasztelanii sieciechowskiej został szybko utracony.

LA MASOVIE ET LES LUTTES POUR LE POUVOIR EN POLOGNE À LA CHARNIÈRE DES XIII/XIVe S.

Dans les années quatre-vingts du XIIIe s., les activités politiques et militaires des ducs de Masovie s'achevèrent en 1289 par leur élimination de la lutte pour le pouvoir à Cracovie et Sandomir. Cela changea l'orientation politique des ducs. En 1291 Boleslas II de Płock épousa Cunégonde, la fille du roi de la Bohème, soeur du duc Venceslas II (couronné en 1297) qui souhaitait régner sur la Petite-Pologne. Ce mariage, réalisé avec l'aide du frère de Boleslas II, le duc Konrad II de Czersk, améliora la situation politique et économique de la Masovie en permettant des investissements coûteux: la construction du premier château à Płock, la reconstruction des agglomérations urbaines à Varsovie et, peut-être, à Rawa. Mais quand l'entente masovio-tcheque eut été exploitée par Venceslas II contre Ladislas le Bref, Boleslas profita de sa position affermie (il avait unifié la Masovie après la mort de son frère en 1294) et commença une politique indépendante: il reconnut le couronnement de Prémysl II (26 VI 1295), soutint après la mort Prémysl II (8 II 1296) les activités militaires de Ladislas le Bref pour le pouvoir en Grande-Pologne et en Poméranie. Après la catastrophe politique de Ladislas le Bref en 1300, il est probable qu'il rendit possible son passage, avec sa suite, en Russie de Halicz; il ne reconnut pas le couronnement de Venceslas II à Gniezno en 1300 (novembre),

⁸⁰ Już w tym czasie prawo wykupu zastrzegły kolejne dokumenty dotyczące ziemi michałowskiej, zastawionej państwu zakonnemu. Po zajęciu Pomorza Gdańskiego działania dyplomatyczne Zakonu również przyjęły drogę wykupu praw do tego terytorium.

s'opposa à Gostynin à la pression militaire de Venceslas II à la fin de 1300. En résultat les liens de famille furent définitivement rompus entre les cours de Płock et de Prague: en juin 1302 au plus tard, Cunégonda quitta Płock avec ses filles et se réfugia dans un couvent de Prague. Boleslas II maria ensuite son fils Trojden avec la princesse Marie de Halicz, probablement en 1304 après la défaite de la Russie de Halicz en 1302, et soutint l'intervention armée de Ladislas le Bref en Petite-Pologne (seconde moitié de 1304 — début de 1305). C'est alors ou en 1288—1292 que la castellanerie limitrophe de Sieciechów fut annexée à la Masovie. En 1311 la castellanerie appartenait à Trojden Ier, et en 1313—1314 elle passa sous la domination de Ladislas le Bref, probablement par voie d'achat. L'auteur estime infondée la modification apportée par F. Piekosiński dans l'édition de sources de 1879: „dominus Secechouiensis” en „dominus Sochaczouiensis”, et corrige l'opinion historiographique basée sur cette modification, selon laquelle Trojden Ier était duc de Czersk et de Sochaczew.

La politique de Boleslas II déployée à la charnière des XIII/XIVe s. en faveur de la construction d'une monarchie des Piasts sous le règne de Ladislas le Bref, résultait des tendances du duc à maintenir l'indépendance de la Masovie vis-à-vis des puissances limitrophes, et à accélérer le développement économique du duché: cette politique n'aboutit pourtant pas à des changements territoriaux favorables à la Masovie, l'apport insignifiant représenté par la castellanerie de Sieciechów ayant été rapidement perdu.